

Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet

I. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 157 o. II. kötet. JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 120 o. III. kötet. JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 224 o.

A közelmúltban megjelent, három részes, a tanárképző főiskoláknak készült neveléstörténet jegyzet hiánypótló munka a maga nemében, hiszen az elmúlt évtizedek jegyzetei nem tükrözik a felfogásában, témakezelésében, súlypontozásában átalakulóban lévő neveléstörténeti szemléletet. Ez a szintézis kísérletet tesz arra, hogy modern nézőpontú áttekintést nyújtson a neveléstörténet egészéről – ha beszélhetünk egyáltalán egy ilyen lezárt egységről. A felvonultatott tényanyag azt is jelzi, hogy a szerzők ambíciója túlmutat egy főiskolai jegyzet keretein, és perspektívájában egy teljességre törekvő neveléstörténeti kézikönyv csíráit rejti magában.

A részletesebb elemzés előtt két általános, az egész munkára jellemző megállapítást szeretnék tenni. E két dolog azonban semmiképpen sem egyenletesen van jelen a különböző történeti korok és témakörök tárgyalásakor. Az egyik általánosan megfigyelhető jelenség az a tudatos törekvés, hogy a szerzők minél több forrást igyekeznek, mégha csak illusztratív jelleggel is, felhasználni álláspontjuk kifejtésekor. Ez jobban érvényesül a korábbi századok neveléstörténetének tárgyalásakor, mint a későbbi, mondjuk a reformpedagógiával foglalkozó fejezetek esetében. A másik általános tényező, amely meghatározza a munka szemléletét, *Finácsy Ernő* korszakos neveléstörténeti kötetére való hivatkozás, természetesen a híres neveléstörténetész által áttekintett korszakok vonatkozásában. Ez a tény jelzi, hogy a magyar neveléstörténet írás ma sem tudja *Finácsy* nélkülözni, mert érvényessége időtálló, de ugyanakkor arra is utal, hogy hozzá hasonló nagyságrendű és mélységű egyetemes neveléstörténeti munkát azóta sem írtak.

Ami a magyar neveléstörténet feldolgozását illeti, itt – szerencsére – bőven volt kihez fordulni: a szerzők jó arányérzékkel használják fel és kínálják továbbí tájékozódásra többek között *Mészáros István*, *Kosáry Domokos* munkáit, a *Horváth Márton* szerkesztette „A magyar nevelés története” c. kötetet, valamint számos olyan forrást (pl. *Karácsony Sándor* írásait), amelyek az elmúlt évtizedek tanárgenerációi számára nem képeztek a neveléstörténeti tanulmányok tárgyát.

A részletesebb elemzés egyik fő szempontjaként arra kereselek választ, a jegyzet hogyan köti össze, milyen tagolódás alapján helyezi el az ismertetett tényeket. Megítélésem szerint egy ilyen típusú összegző munka egyik leglényegesebb mutatója a szerkezetében nyomon követhető világos rendező elv.

A bevezetés a „nevelésre-oktatásra vonatkozó gondolatok, elképzelések” alakulásának ill. a „különböző történeti korok képző intézményeinek, iskoláinak mindennapi életének” bemutatását ígéri (I. k. 3. o.). E két fő szempont mellett végig kívánja vinni az olvasót a történeti korokon abból a szemszögből is, hogy mikor milyen volt a gyermekkép. Azt mondhatjuk, hogy a vállalt szempontrendszer hagyományos elemei jól nyomon követhetők, a beigért gyermekkortörténeti elemzés azonban esetleges. A középkor gyermekképe pl. (I. k. 74–75. o.) jó összefoglalása *Phillippe Ariès* magyarul is megjelent, e témában alapműnek számító dolgozatának (A gyermek és a családi élet az ancien regime korában). Ugyanez elmondható a reneszánsz gyermekképet tárgyaló részről (I. k. 101–102. o.). *Comenius* bemutatásakor is találkozunk egy „Gyermekképe, didaktikai elvei” c. alfejezettel (I. k. 140. o.), ez azonban már korántsem hordozza az előzőekben említett fejezetek erejét; tartalmában nem ad újat a gyermekkép alakulásáról. Szerkezetileg azonban jól kapcsolódik *Comenius* életművének tárgyalásához a felvilágosodás bevezető fejezete (II. k. 3–4. o.), mert épp az embereszmény és a gyermekkép változásainak megemlézése viszi tovább a kronologikus tárgyalást. *Locke* és *Rousseau* tárgyalásakor újra előkerül a gyermekfelfogás (II. k. 7–24. o.), de a gyermekre vonatkozó nézetek elemzése itt már nem haladja meg egy hagyományos kifejtés kereteit. A bevezetésben újdonságnak vállalt szempont elenyészik.

Fontos mutatója a jegyzet felépítésének a magyar és egyetemes neveléstörténet tárgyalásának, elrendezésének módja, aránya. A szerzők láthatólag keresték annak módját, hogyan lehet egységben, az európai folyamatokkal párhuzamosan tárgyalni a magyar eseményeket. A munkában egy olyan megoldás tükröződik, amely nem kívánja szigorúan kettéválasztani a két egységet, de minél előbbre haladnak az időben, an-

Könyvekről

nál kevésbé lehetséges ez: míg pl. a középkor tárgyalásakor a fejezetcím is jelzi, hogy a magyar vonatkozású történések részei az általános neveléstörténeti folyamatoknak (Kereszténység, európaiság – a magyar intézményes nevelés kezdetei I. k. 75. o.), addig 1849-től egy tömbben, iskolatörténeti és pedagógiai elmélet-történeti bontásban kapjuk a magyar neveléstörténetet (III. k. 122. o.tól). A tartalmi utalások vannak hivatva elérni azt, hogy az olvasó ne szakadjon el az általános neveléstörténeti vonatkozásoktól. Ezek a tartalmi utalások azonban számos esetben nem kínálnak elég fogódzót ahhoz, hogy a témakörrel ismerkedő olvasó, a jegyzetet tanulmányozó hallgató biztonságosan el tudja helyezni az ismereteket az egyetemes történet–neveléstörténet rendszerében. Sokkal határozottabban lehetett volna érvényesíteni pl. a reformpedagógiával való kapcsolatot a magyar gyermektanulmányi mozgalom és Nagy László tárgyalásakor (III. k. 140–145. o.), visszaulva korábbi fejezetek (pl. III. k. 41–44. o.) megállapításaira. Kevés kapcsolódási pontja van a „A magyar neveléstudomány fejlődése a kiegyezéstől 1948ig” c. fejezetnek is. Itt olyan összefüggések érzékeltetésére gondolok, mint pl. a Kármán Mór pedagógiáját bemutató fejezet egy része: „Herbarhoz hasonlóan a pedagógiának Kármán is két segédtudományát határozza meg, az etikát és a pszichológiát. Miként ez már az elmondottakból is kiderült, az etikát tartja lényegesebbnek: A nevelés munkájának szabályozásában a siker inkább függ az erkölcsi cél világos tudatától, mint a szellemi élet jelenségeinek teljes magyarázatától.

Ezzel a felfogásával ellentétben áll a 19. század végén kibontakozó új pedagógiai–pszichológiai törekvésekkel, melyek egyre nagyobb szerepet tulajdonítanak a lelki élet törvényszerű, pontos, kísérletileg igazolt tételeire alapozott pedagógiai eljárásnak (III. k. 155. o.). Világosan látszik ebből az idézetből az a törekvés, hogy a már korábban kifejtett tényeket összekapcsolják az éppen sorra kerülő témával. Mint ahogy említettem, az ilyen megoldások meglehetősen ritkák ebben a részben. Inkább híres pedagógusok, filozófusok neveinek sokasága jelenik meg, hogy érzékeltesse, az éppen tárgyalt magyar pedagógiai gondolkodó kivel állítható párhuzamba, kivel van szellemi rokonságban vagy éppen kivel ellentétes nézeteket vall. Ezek az utalások azonban csak részben segítik elő a magyar és az egyetemes neveléstörténet összekapcsolódását; azt rábízják az olvasó előismereteire.

A továbbiakban szeretnék néhány, a jegyzet tartalmára vonatkozó észrevételt tenni.

Az egyik legszembetűnőbb vonás az információbőség. Nevek, évszámok, történeti – pedagógiai fogalmak zavarbaejtő sokaságával találkozunk, ami nem teszi könnyen tanulhatóvá a jegyzetet. Ugyanakkor amint már utaltam rá – magában hordozza annak a lehetőségét, hogy a jegyzetből egy átfogó neveléstörténeti kézikönyv szülessen – a megfelelő átdolgozások után.

Az információbőségből adódik, hogy néhány tárgykör kifejtése – éppen a sok adat kapcsán – nem elég követhető. Ilyennek tartom a középkor és a reneszánsz időszakának iskolatörténetével foglalkozó részeket. Nem világos, hogy az általános európai és a magyar vonatkozású iskolatörténeti fejezetek tartalma mennyiben egészítik ki egymást, mennyire jellemző pl. a protestáns iskolázatásra vonatkozó rész – ami A Mohács utáni Magyarország nevelésügye c. fejezetben található (I. k. 117. o.) – európai kitekintésben.

Tartalmi hiányosságnak tartom, hogy a skolasztikáról, annak filozófiai, világképalkító hatásáról, változásairól nem ad a jegyzet egy világos áttekintést. A szétszóró utalások nem helyettesítik az átfogó bemutatást: hiába lapoz vissza a középkori egyetemekről szóló fejezethez (I. k. 65–68. o.) a *Montaigne* iskolakritikájával ismerkedő olvasó (I. k. 101. o.), a skolasztikus oktatási módszer bírálatának megértéséhez kevés alapinformációt kap.

Szépen megírt bevezető fejezettel indul a reneszánsz és a humanizmus neveléstörténetének bemutatása. Öröm volt olyan szöveget olvasni a reneszánszról, amely nem hemzseg a tartalmatlan közhelyektől. *Huizinga* „A középkor alkonya” c. munkájának felhasználása is hozzájárul ahhoz, hogy árnyalt, érzékletes képet kapunk erről a korszakról.

Szűkre szabott alfejezetet kap a neohumanizmus (II. k. 31–32. o.), a német felvilágosodás nagyobb fejezetén belül (II. k. 25–32. o.). A részletesebb kifejtés itt érzékeltethette volna a felvilágosodás és a rákövetkező szellemi hatások bonyolultságát.

Végül csak jelezésszerűen a harmadik kötetben található reformpedagógiai irányzatokról: ezek hazai aktualitása megkívánja, hogy tárgyyszerű ismertetés alapján formáljanak véleményt róluk a leendő pedagógusok. Ebből a szempontból előnye ennek a résznek, hogy minden érzelmi mozzanattól mentes ismertetést

Könyvekről

nyújt a századforduló pedagógiatörténetéről. Teszi ezt úgy, hogy igyekszik az eredeti források elemzésével bemutatni a korabeli iskolakritika, a gyermektanulmány, az új pszichológiai irányzatok lényegét.

Szabolcs Éva